

Margreet & Reina Crispijn

HERFST-
SONATE

Roman

Margreet en Reina Crispijn

HERFSTSONATE

Zomer & Keuning

Hoofdstuk 1

Het meisje bleef staan voor de verlichte etalages van de Bijenkorf waar overslanke etalagepoppen met lege ogen voor zich uit staarden. Ze showden de laatste snufjes en creaties op modegebied, maar Emma van Boulogne had er geen belangstelling voor. Heel even keek ze naar haar spiegelbeeld, het blonde haar vreemd oplichtend tegen de donkere achtergrond van de naderende avond. Toen draaide ze voorzichtig haar hoofd opzij en keek speurend naar de stroom voetgangers die voorbijtrok. De lichtcirkels van de straatlantaarns werden waziger door de dikker wordende mist. Emma huiverde. Werd ze werkelijk gevolgd of was het alleen maar inbeelding? Maar zo gek was het toch ook weer niet dat ze bang was. Gisteravond had hij wel degelijk onder de bomen aan de overkant van de straat gestaan; roerloos met af en toe het oplichten van een sigaret. Ze had hem herkend. Nog een keer zochten haar ogen tussen de voetgangers. Nee, hij was er niet. Emma zuchtte van opluchting. Zonder nog een blik in de etalage te werpen liep ze door in de richting van het Beursplein. Daar was de Warmoesstraat al. Het licht van gele en rode lampjes weerkaatste in het glanzende plaveisel dat nat was van de laaghangende mist. Langzaam raakte Emma geïrriteerd. Net of zij het leuk vond om hier in het donker en de mist te lopen. Overdag had ze er geen moeite mee. Er liepen dan zo veel mensen op straat. Eigenlijk vond ze het dan wel een gezellige buurt, maar nu... En ze kon haar tijd zoveel beter gebruiken, ze moest studeren. Aan het einde van de week had ze haar laatste tentamen en morgen viel ook al uit, omdat ze dan naar Bernice ging. Waarom had Willemijn zelf het boek niet teruggebracht? En dan dat huilerige gesnif aan de telefoon: 'Emma, je weet toch wel dat het hier 's avonds een gevaarlijke boel is met al die pooiers en hun vrouwen? Dan durf ik echt niet over straat.' Emma keek om zich heen. Er liepen maar heel weinig mensen. De meesten zagen er heel gewoon en niet erg angstaanjagend uit. Waar was die kinderachtige Willemijn nu bang voor? Trouwens, het politiebureau was toch dichtbij?! Nu alleen nog de steeg in, het Oudekerksplein oversteken en dan was ze er. Het was stil in de nauwe straat. Het geluid van haar voetstappen echode

gedempt tegen de hoge huizen. Plotseling klonk het geluid van nog meer voetstappen. Emma draaide zich om. Even viel het diffuse licht van een straatlantaarn op een donkere figuur die zich haastig voortbewoog. Emma's hart sloeg over. O nee toch? Ze versnelde haar pas, maar het hielp niet veel. De andere voetstappen waren al bijna bij haar.

'Emma toch, wat een haast,' klonk het achter haar. 'Je bent toch niet bang? Ik ben het, je oude jeugdvriend.'

Emma bleef staan en draaide zich om. Haar hart bonsde in haar keel. Pim Kanter ging breed voor Emma staan. Eindelijk had hij haar, ze kon nu niet meer ontsnappen, dacht hij triomfantelijk. Zo lang hij zich kon herinneren was hij verliefd geweest op Emma van Boulogne. Alles was elegant aan haar: de manier waarop ze haar voeten neerzette en haar armen bewoog, alsof ze een danseres was. Uren had hij vroeger kunnen kijken naar haar ronde gezichtje met de kleine, puntige kin en de prachtige, groene ogen. Maar het mooiste vond hij haar dikke, halfflange, honingblonde haar, erfenis van haar moeder. Dat haar danste altijd mee op de regelmatige cadans van haar voetstappen. Als hij dat haar zag, voelde hij de neiging om er met zijn handen doorheen te woelen. Emma... Haar familie vond hij nog steeds helemaal niets. Ingebeeld zootje. Die meewarige blikken waarmee hij vroeger bekeken werd... Als hij eraan terugdacht, raakte hij weer geïrriteerd. Vooral die vader: wat een ingebeeelde, arrogante kwal. Gelukkig had die tenminste het tijdelijke voor het eeuwige verwisseld. Ook op de moeder had hij het niet begrepen, maar Emma... Nooit keek ze neer op mensen die minder waren dan zichzelf. Ze trok zich weinig of niets aan van de mening van andere mensen. Om jaloers op te worden. En altijd vrolijk. Helaas, vanavond niet, maar dat zou snel genoeg veranderen als hij haar uitlegde wat hij wilde. Ze moest nu wel naar hem luisteren.

'Wat wil je?' vroeg Emma.

'Vrienden worden... en meer, Emma, dat weet je. Waarom ontwijk je mij? Heb ik je iets misdaan?'

Emma gaf geen antwoord, maar keek alleen naar het gezicht van de man tegenover haar. Was dit werkelijk het aardige, schuchtere vriendje uit haar vroege jeugd met wie ze uren had gespeeld? Wat

was er overgebleven van het bange jongetje dat zo op zijn moeder leek en een afschuw had van zijn wrede vader die hem regelmatig mishandelde? Zijn gezicht had iets stiekems gekregen waardoor hij meer op zijn vader was gaan kijken. Het zachtmoedige, vertrouwde vriendje was verdwenen en had plaatsgemaakt voor een poenerige man die veel ouder leek dan hij was. Waarschijnlijk kwam dat door die stomme, zogenaamd stijlvolle, zwarte jas. Waar had-ie die in vrede-naam opgediept? Soms op het Waterlooplein? Weerzin, maar ook een vreemd soort verdriet welde in haar op. Waar was het vriendje uit haar verleden gebleven en waarom was Pim uitgerekend op zijn vader gaan lijken in plaats van op zijn moeder?

‘Nou, geef eens antwoord? Heb ik je ooit iets misdaan?’ drong de man aan.

Emma schudde ontkennend haar hoofd. Kon ze maar weggkomen! Waarom werd die mist nu zo dicht en waarom kwamen er geen mensen die haar konden helpen?

‘Ik wil eerst alleen maar met je uitgaan en dan zien we wel verder,’ merkte Pim zelfvoldaan op.

‘En als ik dat nu niet wil?’ vroeg Emma.

‘Natuurlijk wil je dat, Emma. Wij horen bij elkaar. Elke keer als je op iemand verliefd werd, ging het toch weer uit. Ja, ik heb je de laatste twee jaren van dag tot dag gevolgd, liefje. Weet je waarom het telkens uitging met die andere jongens? Omdat wij bij elkaar horen.’ Ineens rechtte Emma haar rug. ‘Ik ga niet met je uit en wij horen niet bij elkaar, knoop dat maar goed in je oren, Pim Kanter.’ Haar ogen vlamden van boosheid.

‘Weet je dat je er nu geweldig uitziet, Em?’ zei Pim liefkozend. Hij legde zijn handen op Emma’s schouders, maar Emma schudde ze van zich af. Hoe durfde hij, dacht ze woedend. Maar Pim liet zich niet zomaar afschudden. Met een superieur glimlachje legde hij zijn handen weer terug. Hij bepaalde hier de regels en niet Emma van Boulogne. ‘Ik ben zeker niet goed genoeg voor je? Nou, ik verdien meer dan al die vriendjes van jou bij elkaar. Ik kan je alles geven wat je hartje begeert, lieve Emma. Pa en ik hebben een makelaarskantoor. Weet je hoeveel huizen we hier in Amsterdam bezitten?’

‘Dat interesseert me echt niet.’

‘Kom, kom, Emma, natuurlijk interesseert het je wel en natuurlijk ben je dol op geld. Je bent toch grootgebracht in rijkdom? Heel anders dan ik. Wij moesten eerst erg op de centjes passen. Ik weet me nog te herinneren dat jouw vader beslist niet vies was van geld. Mijn pa heeft me heel veel over hem verteld.’ De stem van Pim klonk beslist kwaadaardig.

‘Laat mijn vader erbuiten.’

‘Oké, oké,’ zei Pim sussend en drukte zijn handen steviger op haar schouders.

‘Ik wil dat je me nu loslaat,’ zei Emma scherp.

‘En als ik daar nu geen zin in heb, liefje?’ Pim Kanter boog zijn hoofd dichterbij haar toe alsof hij haar wilde kussen.

Emma deinsde achteruit. ‘Dan ga ik gillen.’

Pim begon te lachen. ‘En denk je werkelijk dat er dan iemand komt? Er wordt hier zo veel gegild op straat... Hier werken de vrouwen van plezier, meisje.’

Ergens in de mist klonk het geluid van een deur. Pim Kanter keek op. Even verslapte zijn aandacht. Tegelijk zag Emma haar kans schoon. Ze rukte zich los en gaf de man tegenover haar een duw. Daarna rende ze weg.

Er klonken hartgrondige verwensingen achter haar.

Emma vloog weg en stak de straat over. Weg, weg van die akelige man! Even struikelde ze, maar ze wist zich nog net overeind te houden. Daar... Boven een deur wapperde een rode vlag met het logo van het Leger des Heils. De deur stond half open. Zwak licht scheen door een kier. Emma rende op de deur af en duwde hem verder open. Ze kwam terecht in een smalle gang die spaarzaam verlicht werd door een kale gloeilamp die met twee elektrische draden aan het plafond hing. Aan het einde van de gang was een deur waarachter geroezemoes klonk. Emma schuifelde haastig de gang door, greep de deurklink en opende de deur. Hijgend maar vooral verbaasd bleef ze staan. Ze bevond zich in een lokaaltje met een vrij grote groep mensen die op rijen houten stoeltjes zaten. Op het podium stond een vrouw in een donkerblauw uniform. Ze droeg een bril en had peper-en-zoutkleurig haar dat in een knot was gedraaid. Een donker hoedje met een grote strik aan de zijkant stond op haar

hoofd. ‘Welkom, welkom,’ zei ze hartelijk met enigszins schorre stem. ‘Ga zitten, wijfie, er is nog plaats genoeg.’

Emma hijgde nog steeds. Ze ging op een stoel op de achterste rij zitten en slaakte een zucht van opluchting. Gered, ze was gered door het Leger des Heils. Hier durfde Pim Kanter niet te komen. Voorzichtig keek ze om zich heen. De mensen zagen er stuk voor stuk armelijk uit. Ze droegen sjofele, soms afgedragen kleren. Hun gezichten stonden vermoeid. In het lokaaltje hing een geur van ongewassen kleren en van zweet. De mensen keken geboeid naar de vrouw op het podium die met brede gebaren een verhaal vertelde. De vrouw naast haar boog zich naar Emma toe en fluisterde veelbetekend: ‘De majoor.’

Wie was in vredesnaam de majoor, vroeg Emma zich af.

‘Jezus zegt: ‘Ik hou van je, kind, al ben je nog zo’n zondaar, ik hou van je. Ik zal je nooit verlaten want je bent Gods kind,’ klonk de schorre stem van de majoor.

‘Halleluja!’ schreeuwde iemand in de zaal.

‘Zeg dat wel, Karel, halleluja,’ viel de vrouw op het podium hem bij. ‘Laten we dan nu maar het lied zingen: Jezus redt, Jezus redt. Jan, wil jij ons op het orgel begeleiden?’

De laatste woorden waren kennelijk een signaal voor de vergadering om even te gaan verzitten en een woordje met de burens te wisselen. Een vrolijk lawaai barstte los. Een man ook in uniform met een donkere pet op zijn hoofd kroop achter een harmonium dat in een hoek naast het podium stond. Hij begon geestdriftig met zijn voeten de pedalen op en neer te bewegen. Twee vrouwen in hetzelfde tenue als de majoor en met tamboerijnen in hun hand beklommen het podium en gingen al rinkelend naast de majoor staan.

‘Opletten, mensen, daar gaat-ie!’ riep Jan boven het lawaai van schuifelende voeten, schrapende stoelpoten en luidruchtige stemmen uit. Hij hield even een toon aan en toen ging het los. Het lawaai was oorverdovend. De dames op het podium rinkelden enthousiast met hun tamboerijnen en wiegden ondertussen ritmisch heen en weer. Ze deden beslist niet onder voor Spaanse beroepsdanseressen met hun castagnetten, vond Emma. Iedereen deed zijn best om uit volle borst zo hard mogelijk te zingen. De lange, zangerige uithalen

zwierden als muzikale slingers door de ruimte. Even wist Emma niet wat haar overkwam. De mensen zongen zo vol vreugde en met zoveel overgave dat Emma erdoor geraakt werd. Vergeten was Pim Kanter; vergeten de gebeurtenis in de steeg; vergeten was het wetboek dat ze op moest halen bij haar medestudente.

Vreemder evangelisatiedienst had Emma van Boulogne in haar hele leven niet meegemaakt en van het ene op het andere moment wist ze wat ze wilde: geen diaconaal jaar in een ver en vreemd land, maar een tijdlang werken bij het Leger des Heils.

Met een blij hart liep ze aan het eind van de avond terug naar huis, terwijl ze zich verheugde op de volgende dag. Morgen ging ze naar Bernice. Gezellig, haar nichtjes Fanny en Debora zouden ook komen om de pasgeboren baby van haar zusje te bewonderen.

De trein reed weg zodra Fanny en Debora waren ingestapt. Fanny zette haar koffertje in het bagagerek naast de tas van het meisje dat ze altijd als haar dochter was blijven beschouwen.

Debora liet zich op de bank vallen en keek met glanzende ogen naar de jonge vrouw tegenover haar. 'Ik heb er zin in. Hoe zou die baby van Bernice eruitzien?' zei ze.

'O, die lijkt vast op Bernie, al zal ze nog wel geen donker haar hebben. Alle baby's in onze familie zijn eerst lichtblond. Weet je nog wel hoe wit het haar van Antje en Elja was?'

Debora haalde zich de tweeling van Fanny voor de geest toen ze net geboren waren. 'Maar de tweeling is nog steeds blond.'

'We zullen het wel zien.' Fanny keek door het raam naar de bomen die aan weerszijden van de treinbaan stonden. De kruinen wiegden in de wind en verkleurden van donkergroen naar warme herfsttinten.

'Het wordt herfst, Debora. Kijk eens naar de bladeren.'

Debora keek gedachteloos naar het groene blad dat al voorzichtig roodgeel kleurde. 'Het is ook al september. Fijn dat Judith en Maartje voor de kinderen zorgen zodat jij ook weg kunt blijven. Hoelang is het geleden dat je een paar dagen in je eentje op pad bent geweest?'

'Kan ik me niet heugen. Een paar keer met Alex. Maar zonder hem

en de kinderen? Dat is jaren geleden.'

'Zie je wel, oma zegt dat je te weinig tijd voor jezelf neemt.'

'Dat zegt mijn moeder altijd en tegen iedereen en toen wij klein waren, ging ze nooit weg,' lachte Fanny.

'Misschien heeft ze dat gemist en wil ze daarom dat jullie wel af en toe weggaan?' Debora legde haar hand op het kozijn van de treinwaggon en krabde met een nagel verstrooid over een gebarsten plek in de lak. 'Dat zou me niets verbazen, want oma houdt van een beetje reuring.'

Fanny keek naar de roze nagel en opeens drong een beeld uit een ver verleden zich onweerstaanbaar aan haar op.

De hand in het kozijn naast haar werd weer de hand van een klein tweejarig meisje. De vingertjes gingen heen en weer over de afbladerende lak van een Duitse trein en een glashelder stemmetje zong: 'Op een klein stationnetje, 's morgens in de vroege...'

Ze huiverde. De spanning en de angst van dat moment. Ze zou het nooit helemaal vergeten. Het was weggezakt, dat wel, maar een simpele beweging van een hand bracht de herinnering weer boven alsof het gisteren gebeurd was.

Ze keek naar het meisjesgezicht dat omlijst werd door blond haar, dat was samengebonden in een paardenstaart waardoor de helderblauwe ogen nog meer opvielen. 'Dat wij samen met de trein reisden... Alleen wij tweeën... dat is vijftien jaar geleden,' zei ze langzaam.

'Vijftien jaar?' herhaalde Debora. Ze was snel van begrip en wist meteen waar Fanny op doelde. 'Dat was dan toen je mij uit Duitsland hiernaartoe haalde,' stelde ze vast.

Fanny knikte. 'Je kunt je er bijna niets van herinneren. Je was pas tweeënhalf. Maar je geheugen was wel extreem goed voor zo'n klein kind. Daar verbaasde iedereen zich over. Wat weet je er nog van?'

Debora zag de emotie op het gezicht van Fanny. 'Een paar dingen.' Ze begon te lachen. 'Een hoedje. Dat rare, rode hoedje dat je ophad en dat zo afgaf in de regen. Hoe kwam je daar eigenlijk aan?'

Haar opmerking verminderde het treurige gevoel dat Fanny had overvallen.

'Dat was het hoedje van Popof, de speelgoedclown die je ooit had

gekregen. Ik weet niet meer van wie, maar die clown had zo'n vervelende grijns dat ik hem daarom alleen al niet wilde meenemen. Hij was trouwens ook te groot. Je speelde er nooit mee. Hij zat op een stoeltje in de hoek van je kamertje, meer niet. Toen ik dat hoedje opzette, moest je lachen en dat was op dat moment nodig ook: je was van streek omdat je vader en moeder weg waren en je had best gemerkt aan je moeder dat er iets ergs aan de hand was. Wij moesten een trein later nemen en gelukkig vond je het, toen we zover waren, leuk om op reis te gaan.'

'Vonden mijn vader en moeder het naar om me achter te laten?' vroeg Debora. Ze had eigenlijk nooit met Fanny over de reis naar Holland durven spreken. Waarschijnlijk omdat Fanny dan zo'n speciaal trekje om haar mond kreeg dat aangaf dat ze aan iets verdrietigs dacht. En ze wilde niet dat Fanny verdrietig keek. Al vroeg had ze geweten dat ze bepaalde onderwerpen moest vermijden, maar toen ze zich meer bewust was geworden van haar situatie had ze wel door willen vragen.

Nu Fanny er zelf over begon, wilde ze ook dat ze verderging, al was het misschien naar voor haar.

Bezorgd keek ze naar de vrouw die haar kindermisje was geweest en die zich tijdens de oorlogsjaren had voorgedaan als haar moeder.

Een ongehuwde moeder. Dat gaf in die jaren nog meer schandaal dan nu, had ze wel begrepen. Fanny had met opgeheven hoofd het geroddel over zich heen laten gaan. Dat het verlies van haar goede naam een soort offer was geweest, had Debora pas later beseft.

Fanny dacht niet aan het geroddel. Ze zag het gezicht van Ruby Kahn, Debora's moeder, voor zich en achter dat mooie vrouwengezicht de scherpe trekken van Gideon Kahn.

'Je vader en moeder...' zei ze en had het gevoel dat ze tekort was geschoten. Ze had er veel eerder met Debora over moeten spreken. Die had er recht op om precies te weten hoe ze in Holland terecht was gekomen.

'Nu vertellen?' In de trein? bedoelde ze en keek om zich heen. Het was erg rustig. Een paar banken verderop zat een oudere man, die een krant las. Verder was de coupé leeg.

Debora verzette haar rieten mand, die afgedekt was met een dun

roodwit geruit dekentje, met een resoluut gebaar. ‘Als je het niet erg vindt? Ik wil het graag horen. Eigenlijk weet ik maar zo weinig over hen. En op de een of andere manier komt het er nooit van om over vroeger te praten,’ zei de dochter van Ruby en Gideon Kahn. Ze wist niet hoe sprekend ze op dat moment op haar vader leek. ‘Vonden ze het akelig en hoe kwam het dat we in verschillende treinen zaten?’ Het was overduidelijk dat ze het onderwerp niet meer zou laten rusten.

Fanny zag de gelijkenis. ‘Je bent precies je vader, dat kan ik je wel vertellen,’ zei ze en glimlachte. ‘Je weet net zo goed wat je wilt als hij. Ruby, je moeder, was anders. Ze vond het verschrikkelijk om je achter te laten, al was het maar voor een dag. Maar je vader vond het veel verstandiger om het risico te spreiden. Je moeder had een uitgesproken joods uiterlijk. Donker haar, donkere ogen en ze raakte in paniek als ze haar blonde pruik niet ophad. Ook al zei je vader dat ze veel meer opviel met die pruik dan zonder, ze durfde niet te reizen zonder dat ding. Jij zag er net zo arisch uit als je vader. Heel blond, blauwe ogen... en daarom had je vader liever dat ik met jou nakwam. Denk niet dat het hem makkelijk viel. Maar jouw belang ging voor alles. Dat gold voor allebei.’

Fanny dacht terug aan de dag van het vertrek. ‘Jij was van streek door het afscheid. Gelukkig was je erg pienter, dus toen we samen in de trein stapten en ik voorstelde dat we gingen doen alsof je een Hollands meisje was, vond je dat meteen leuk. Dat je dan geen Duits mocht spreken was geen probleem. Wij spraken samen vaak Nederlands omdat je vader graag wilde dat je tweetalig opgroeide. Je vond het een grappig spelletje en bleef in je rol... en dat voor een kind van tweeënhalft! Je zong zelfs in het Nederlands.’

‘Echt?’ vroeg Debora. ‘Dat had ik zeker van jou geleerd.’

Ze stopten het gesprek even toen de conducteur langskwam.

‘Werden we toen niet gecontroleerd?’ vroeg Debora zodra de man weer weg was.

‘Jawel. Door een man van de Gestapo.’ Fanny huiverde even toen ze terugdacht aan de kille ogen waartegen ze zich uit alle macht had gewapend om niets van haar angst te laten merken. Ze had tijdens nachtmerries van die ogen gehad. Zo meedogenloos...

‘Een beetje een viezige man. Zat voor zijn plezier in mijn ondergoed te grutten. Bah. Smerig. Ik heb alles in de kookwas gedaan toen ik thuis was. Ik denk dat ik liet merken hoe ik over hem dacht. Daarna doorzocht hij zelfs jouw speelgoedkoffertje. Dat zag er in zijn ogen zeker ook verdacht uit. Hij was erg teleurgesteld dat hij niets vond.’ ‘Maar je had die armband toch bij je die ik van mijn moeder heb?’ Debora herinnerde zich de prachtige gouden band met de in ster-vorm gezette robijnen. ‘Waar had je die dan?’

Fanny haalde haar schouders op. ‘Die had ik gewoon in de zak van mijn linnen jasje gestopt.’

Debora giechelde. Ze zag het voor zich. Fanny die nonchalant een kostbare armband in haar zak had gestopt en koeltjes naar de man bleef staren die verwachtte iets te vinden.

‘Daar heb ik niets van onthouden... alleen...’ Ze zocht even in haar geheugen. ‘Er was een vrouw in de trein... En die keek op een gegeven moment heel vreemd. Dat was nadat jij zei... Nee... je zei niets... Je legde alleen maar je hand voor mijn ogen. Ik dacht dat het ook een soort spelletje was.’

Fanny klemde haar handen in elkaar. Dat Debora dat onthouden had.

Een van de vreselijkste momenten uit haar leven. Gideon en Ruby die samen met anderen op een perron waren samengedreven. De honden eromheen... De radeloosheid van die mensen. Ze droomde er nog weleens van en voelde dan weer dezelfde droefheid als toen. ‘Dat was iets... Dat was geen spelletje, hè?’ vroeg Debora beschroomd.

Fanny schudde haar hoofd en slikte een paar keer om de brok in haar keel weg te krijgen.

‘We moesten stoppen... en toen zag ik op het perron jouw vader en moeder staan. Het was het voorlaatste station. Ze waren bijna veilig. Maar juist bij de laatste stations werd streng gecontroleerd. Ze hebben jouw vader en moeder eruit gehaald. Er stond een hele groep op het perron. Maar je vader en moeder wisten dat jij veilig zou zijn. Ze zagen ons zitten. Ik weet dat je vader ons zag. Ze wisten dat ik voor je zou zorgen.’

Debora greep, terwijl ze haar blik van Fanny’s gezicht afwendde,

haar hand. ‘En dat heb je gedaan... en dat was soms vast erg moeilijk. Je wist vast niet waar je aan begon toen je me meenam.’ Ze keek strak naar buiten, waar het zonlicht door het blad van de bomen scheen.

Fanny hield de kleine hand stevig vast. ‘Debby... dat heb ik toch met alle plezier gedaan. Ik heb er werkelijk geen moment spijt van gehad dat ik je uit de handen van dat tuig heb gehouden. En natuurlijk stond ik er niet alleen voor. Dat maakte alle verschil van de wereld. Ik had een hele familie die ons opving en ze waren allemaal stapel op je, vanaf het eerste moment dat ze je zagen.’

Debora sloot haar ogen. ‘Dat herinner ik me ook. Toen we bij de Karmelhof kwamen... We reden in een auto. Dat was wel gek, hè? Wisten ze dat we kwamen? Het was niet opa’s auto.’

‘Nee, die was van mijn baas, meneer Van Brederode. Die gaf ons een lift. Volgens mij heb ik de bekleding van zijn auto vuil gemaakt, want het hoedje van Popof was doorgelopen.’

‘Dat vond-ie vast niet erg,’ merkte Debora op.

‘Hij misschien niet, maar moe Van Brederode heel zeker wel.’ Fanny grinnikte kwajongensachtig bij de gedachte aan de vrouw van haar baas.

‘Maar ik heb er destijds niet op gelet. Ik was zo dankbaar toen we het erf opreden.’

‘En opa zagen,’ vulde Debora aan. ‘Ik weet nog dat hij me optilde en ik weet nog hoe hij rook. Een klein beetje naar tabak, een beetje naar paarden... en nog iets. Naar gras. Naar nat gras. Ik voelde me zo veilig toen hij me optilde. Als ik die geur ruik heb ik nog steeds het gevoel dat me niets kan gebeuren.’

Fanny knikte. Haar vader had vanaf de eerste blik op het gezichtje van haar pleegdochter net zoveel van het kind gehouden als van zijn eigen kinderen. ‘Daar zou ik maar van uitgaan,’ zei ze vol overtuiging. De rest van de reis vulde ze met herinneringen aan haar verblijf in Duitsland en Debora zag haar moeder voor zich.

‘Geen foto’s... dat vind ik wel erg,’ zei ze met een klein stemmetje toen de trein het station Haarlem binnenreed. ‘Ook oom Philip heeft er niet een kunnen redden. Het huis waar we hebben gewoond was, zei hij, kapot gebombardeerd. En van de familie van mijn vader

wist hij eigenlijk niets. Ze woonden in de Elzas of zo. Hij sprak nooit over die kant van de familie. Papa was enig kind, toch?’

Fanny stond op. Met haar uitgebreide familie, waar ze dol op was, beklagde ze de mensen die niet zo’n overvloed aan familieleden hadden.

Ze reikte naar boven. ‘Wij zouden niet meer om je kunnen geven als je werkelijk mijn dochter was en er is niemand die jou niet echt als familie ziet,’ zei ze en nam haar koffer uit het bagagenet.

Debora kwam ook omhoog van de bank en legde een moment haar arm om Fanny’s schouders. ‘Weet ik toch.’

Het warme zonlicht viel door de glas-in-lood bovenramen en toverde een regelmatig patroon van kleurige rechthoekjes op het lichte visgraatparket. Bernice Brodius keek er genietend naar. Kleuren deden iets met haar. Zoals sommige mensen blij worden van muziek, konden kleuren haar humeur beïnvloeden. Vandaag was het zo’n echte kleuren-dag. Dan leek het wel of er helemaal niets fout kon gaan en bevond ze zich in een onverslaanbaar opgewekt humeur.

Er werd gebeld. Snel liep ze de smalle trap af die uitkwam op een kleine hal en deed de deur open. Een stralende lach verscheen op haar gezicht. ‘Dag lieverds, kom binnen,’ begroette ze bijna juichend het tweetal dat voor de deur stond.

Fanny en Debora schoten in de lach.

‘Zo word ik niet vaak begroet,’ zei Fanny, terwijl ze haar nichtje omhelsde. ‘Gefeliciteerd met jullie dochter Catharina Jantine Sofie.’

‘Wat een mondvoll voor zo’n klein hummeltje, hè,’ merkte Bernice lachend op. ‘Hoi Debora. Zeg, laten jullie de tassen maar beneden staan. Die brengt Vincent straks wel naar boven.’

Na de begroeting en de felicitaties liepen ze achter elkaar de trap op.

De woning van Bernice en haar man Vincent lag boven het bedrijf van de firma Brodius, glazeniers.

Verbaasd keek Debora om zich heen. Het was de eerste keer dat ze in het huis van Bernice was. ‘Wat een ruimte!’ riep ze uit. ‘Dat had ik helemaal niet verwacht.’

‘Wat had je dan verwacht?’ vroeg Bernice.

‘Nou ja, ik weet het niet. Ik dacht dat bovenhuizen meestal erg klein waren.’

‘Ja, het ene bovenhuis is het andere niet,’ zei Bernice. ‘We hebben het hier reuze getroffen. Vroeger woonde Bartho, Vincents vader, hier, maar die wilde liever wat kleiner wonen. Hij woont nu in een klein pandje in het centrum van Haarlem en heeft het daar enorm naar zijn zin.’

‘Je hebt het geweldig ingericht, Bernie,’ merkte Fanny op.

‘Ik niet alleen, hoor,’ zei Bernice bescheiden. ‘Vincent heeft ook een aardige vinger in de pap gehad. Gelukkig hebben we zo’n beetje dezelfde smaak, anders hadden we vast slaande herrie gekregen. Ik kan mijn zin doorzetten, maar Vincent ook.’ Ze lachte.

De grote kamer liep over de hele diepte van het huis. Van beide kanten stroomde het licht door de hoge vensters naar binnen. Aan de achterkant keken de ramen uit op een verwilderde tuin. Bernice en haar man waren bepaald geen tuiniers. Een enkele keer werd er een tuinman ingehuurd die met snoeimes en schoffel radicaal afrekende met onkruid, ongewenste takken en hoog opgroeiende wortelopslag. Het plafond bestond uit ossenbloedrode balken met daartussen crèmekleurig gelakte, essenhouten delen. De lichte vloer van eiken visgraatparket versterkte de ruimtewerking in de kamer. De meubels waren licht en modern, maar de mahoniehouten boekenkasten die door Bartho waren achtergelaten zorgden voor een warm accent. En overal stonden bloemen.

‘Jullie mogen kiezen: of nu koffiedrinken of eerst onze nieuwe aanwinst bewonderen,’ zei Bernice.

‘De nieuwe aanwinst bewonderen, hè Fanny? Jij wilt toch ook de baby zien, voordat we koffie gaan drinken?’ vroeg Debora.

De babykamer was volkomen anders ingericht dan de babykamer van Louise, het oudste zusje van Bernice. Louise hield van roze en wit en vooral van uitbundig veel kant. De wieg die Louise voor haar kinderen had gekocht, was een indrukwekkende, bijna koninklijke creatie van witte zijde en tule met een hemel van teer kant. Bernice hield meer van eenvoud. De wieg van zachtbruin, glanzend rotan was bekleed met een lichte glanskatoen die hier en daar

bedrukt was met kleine, vrolijke boeketjes bloemen.

‘Wat een prachtige lamp. Heb je die zelf gemaakt?’ riep Fanny bewonderend uit.

Eigenlijk een overbodige vraag, wist ze. Natuurlijk had Bernice zelf de lamp gemaakt. Als er één creatief met glas kon omgaan, was dat Bernice. Fanny keek naar de lamp die midden in de kamer hing en uitgevoerd was in glas-in-lood. Hij had wel iets weg van een Tiffany-lamp, maar dan veel minder druk en zeker niet zo hel gekleurd. Engeltjes met gespreide vleugeltjes van wit kathedraalglas bogen zich voorover en raakten elkaar daarbij aan. Bloemen en wolkjes in zachte kleuren dwarrelden om de engeltjes heen.

Bernice knikte.

‘Waarom begin je geen winkeltje?’ vroeg Fanny.

Bernice schoot in de lach. ‘Dat heb ik toch al, Fan, beneden. Er staat alleen geen toonbank met een kassa. Na die paar lampen die ik in opdracht heb gemaakt toen ik hier pas in de leer kwam, stromen de opdrachten binnen. We kunnen amper aan de vraag voldoen. Straks, als ik een beetje meer tijd heb en een goede oppas heb gevonden voor Sofietje, ga ik weer volledig aan het werk. Soms wisselen Vincent en ik elkaar af. Dan past hij op en ga ik naar beneden om te werken. Dat is wel prettig als je samen in één bedrijf werkt en zelf de tijd kunt regelen.’

‘Je bent echt een genie, Bernie,’ zei Fanny bewonderend, terwijl ze de lamp weer bekeek. ‘Vind je ook niet, Debbie?’

‘Ja,’ beaamde Debora, maar zij had meer interesse voor de wieg. Ze boog zich voorover. ‘Kijk nou, wat lief,’ fluisterde ze toen.

De baby was wakker.

‘Ze slaapt heel weinig,’ merkte Bernice op terwijl ze haar dochter uit de wieg nam. ‘Soms ligt ze tijden om zich heen te kijken. Het lijkt wel of ze bewust alles in zich opneemt. Dat kan natuurlijk niet, want daar is ze nog te klein voor. De dokter van het consultatiebureau zegt dat zoiets wel meer voorkomt. ‘Ik kan haar moeilijk slaappillen voorschrijven,’ zei die man. Nou ja, slaappillen, hoe komt hij erbij?’ Fanny ging bij haar staan en keek naar de piepkleine baby die haar met grote, donkere ogen rustig aankeek. ‘Wat een lieverdje. Het is vast een pienter ding.’

‘Wil je haar even vasthouden?’ vroeg Bernice die wel zag hoe verlangend Debora naar de baby keek. ‘Ga daar maar even zitten.’ Ze gebaarde met haar hoofd naar een stoel die naast een commode stond.

‘Wat klein,’ fluisterde Debora verrukt. ‘Kijk, het lijkt wel of ze tegen me lacht.’

‘Het zou wel kunnen. Hoe oud is ze nu?’ vroeg Fanny.

‘Bijna een maand,’ antwoordde Bernice.

‘Ze lijkt sprekend op jou, Bernie, dezelfde donkere ogen, hetzelfde neusje, een echte Van Boulogne.’

‘Vind je dat werkelijk?’ vroeg Bernice. Er klonk een ongeruste ondertoon door in haar stem.

Verbaasd keek Fanny haar nichtje aan. Waarom keek ze zo sceptisch? ‘Het lijkt wel of je dat niet leuk vindt, Bernie,’ zei ze toen.

Bernice haalde haar schouders op.

‘Bernie?’ drong Fanny aan

‘Ik ben bang...’ Bernice zweeg.

Debora keek op. ‘Bang? Waarvoor ben je bang?’

Bernice zuchtte even. ‘Dat ze op... mijn vader lijkt.’ Het hoge woord was eruit.

‘Is dat dan zo erg?’ vroeg Debora. Ze kon zich bijzonder weinig herinneren van oom Eduard, alleen maar dat hij haar soms zo vreemd kon aankijken. Ze had zich een beetje onveilig gevoeld. En er was iets ergs met hem aan de hand geweest, wat precies wist ze niet. En opa en oma Gerlach waren beslist niet verdrietig geweest toen oom Eduard overleed. Het leek zelfs wel of ze opgelucht waren, maar dat kon natuurlijk inbeelding zijn geweest. Nee, ze had beslist niet van oom Eduard gehouden.

‘Dat is heel erg,’ antwoordde Bernice kortaf.

Het bleef even doodstil.

‘Waarom?’ wilde Debora toen weten. Ze was nu volwassen genoeg om alle familiegeheimen te mogen weten, vond ze zelf.

‘Wat vind je van een man die geld graaide van mensen die in nood waren; die een eenzaam joods meisje misbruikte en die zijn eigen familie wilde aangeven bij de Duitsers?’

Bernice sloeg een hand voor haar mond. Met grote verschrikte ogen

in een vertrokken gezicht keek ze Fanny en Debora aan. Vreselijk, wat deed ze nu en wat gebeurde er met haar?! Waarom zei ze die ellendige dingen? Ze wilde niet kwaad worden, ze wilde alleen maar vergeten. Niet meer denken aan toen... Maar het verleden sloeg als een reusachtige golf over haar heen. Weer was ze negentien en werd ze geconfronteerd met een vader die nooit van haar had gehouden; die haar moeder bedroog en er geen been in zag zijn gezin in de ellende te storten. Tranen brandden achter haar ogen.

‘Geef mij de baby eens.’ Fanny nam snel de baby over van Debora die geschokt naar Bernice keek. Fanny legde de baby terug in haar wiegje. ‘Kom,’ zei ze overredend. Ze greep Bernice bij de arm en duwde haar zacht de kamer uit.

‘Laten we maar even naar de woonkamer gaan. De baby heeft rust nodig en jij moet je niet zo opwinden.’

‘Nu was ik daarstraks zo blij.’ Bernice barstte in tranen uit. Ze sloeg haar handen voor haar gezicht.

‘Lieverd, dat komt omdat je net een baby hebt gekregen.’ Fanny sloeg een arm om haar heen. ‘Dan ben je echt zo labiel en wankelmoedig als een weerhaan op een toren. Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt. Je kent dat spreekwoord toch wel? Een soort Jantje lacht en Jantje huilt. Had ik ook.’ Ik moet haar afleiden, dacht Fanny, ze mag niet zo van slag raken. Die rottige oom Eduard ook.. ‘En sommige mensen moeten dan echt uit je buurt blijven,’ ging ze verder. ‘Ik kon bijvoorbeeld niet zo goed tegen mijn schoonmoeder. Vooral na de geboorte van de tweeling was ik vreselijk snel geïrriteerd om wat Alex’ moeder deed of zei. Voordat ik het wist, zat ik boven op de kast. Dan keek ze me aan of ik ze van boven niet goed op een rijtje had. Daar had ze toen waarschijnlijk wel gelijk in. ‘Ach kind, kuren van een kraamvrouw,’ zei mijn vader dan.’

‘Jouw schoonmoeder is een heilige vergeleken met mijn vader,’ zei Bernice snikkend. ‘Ik wil niet dat mijn Sofietje op hem lijkt. Ik wil het niet.’

‘Maar Sofietje is toch ook Vincents dochter?’ zei Fanny. ‘En jij hebt toch ook dingen van je moeder geërfd?! Je maakt je echt zorgen om niets, hoor.’

‘Echt waar?’

‘Echt waar. En zullen we nu eerst maar eens koffiedrinken?’ stelde Fanny voor. ‘Ik snak werkelijk naar een kop koffie.’

‘O, vreselijk, Fan, wat ben ik toch een tut. Vergeet ik helemaal dat jullie zo’n lange reis achter de rug hebben. Ik haal even de koffie. Jij toch ook, Debora?’ Bernice streek nog even snel met haar hand over haar ogen.

Debora knikte. Ze brandde van nieuwsgierigheid. De vragen buitelden over elkaar heen in haar hoofd. Wie was dat joodse meisje dat misbruikt was door oom Eduard? Misbruikt, wat moest ze zich daarbij voorstellen? En waarom wilde oom Eduard zijn familie aan de Duitsers verraden? Wat viel er dan te verraden? Ze wilde alles weten. En als Bernice en Fanny niet alles wilden vertellen, dan vroeg ze de rest wel aan Jilles. Die wist natuurlijk ook van de hoed en de rand. Wat heerlijk om zoveel familie te hebben. Familie...

Bernice kwam terug met een groot blad. ‘De koffie. Fan, schenk jij even in, dan haal ik de taartjes.’ Even later keerde ze terug met een prachtige porseleinen schaal vol met diverse soorten petitfours. ‘Julie mogen er zo veel van eten als je wilt. Ik heb nog meer in de keuken. Ik heb speciaal petitfours genomen, zodat je er verschillende kunt proberen. Wat je niet lust, laat je gewoon staan.’

Bernice leek zich volledig hersteld te hebben. Alleen aan de iets roodomrande ogen kon je nog zien, dat ze daarvóór volledig van de wijs was geweest.

Er klonken voetstappen op de trap.

‘Daar zul je Vincent hebben,’ zei Bernice blij.

Debora keek afwachtend naar de deur. Ze voelde altijd een soort opwinding als ze Vincent Brodius zag. Zo’n interessante man met dat litteken over zijn wang. Net een soort piraat. En hij kon op zo’n bepaalde manier lachen dat ze er vanbinnen warm van werd. Nee, natuurlijk was ze niet verliefd, stel je voor, veel te oud en hij was de man van Bernice, maar het gevoel was zo leuk.

‘Lieve dames, hartelijk welkom in ons nederig onderkomen,’ begroette Vincent Brodius enthousiast zijn aangetrouwde familie. ‘Hoe gaat het met jullie? Jij wordt elke keer dat ik je zie knapper, schone jonkvrouw,’ zei hij glimlachend tegen Debora, terwijl hij knipoogde.

Fanny lachte. Typisch Vincent, overal complimentjes rondstrooiend, maar heel trouw en zo integer als de Nederlandse Bank, wist ze. Hij was dol op Bernice.

‘En hebben jullie onze dochter al gezien? Wat vinden jullie van haar?’ ging Vincent verder. Zijn gezicht lichtte op van trots. ‘Mooier kindje bestaat niet.’

Ze schoten allemaal in de lach.

‘Ze is een dotje, Vincent,’ gaf Fanny toe. ‘Sprekend Bernice.’

‘Dat vind ik nu ook en daar ben ik toch zo blij om.’ Er verscheen een plagerige glimlach op zijn gezicht. ‘Net zo knap, zo lief, zo...’

‘En dan is er koffie,’ sneed Bernice dwars door zijn woorden heen. Als ze hem nu niet stopte, begon Vincent haar zo op te hemelen dat ze er verlegen van werd. Dat kon wel als ze met z’n tweeën waren, maar niet met publiek erbij. Bernice was als de dood voor zijn uitbundige liefdesverklaringen in het bijzijn van anderen. En ze wist ook dat hij het met opzet deed.

Het koffiedrinken gebeurde in een uiterst gemoedelijke sfeer. De petitfours vonden gretig aftrek.

‘Laat nog wel wat ruimte over voor straks, want ik heb heerlijke broodjes gekocht. We hebben zo’n goeie bakker in de buurt,’ zei Bernice. ‘Vincent, kun jij even de tassen van Fanny en Debora naar boven halen? Dan wijs ik hun straks hun kamer. Zeg, weet je wie ook nog komt? Emma.’

‘O, wat leuk, het lijkt wel een familiereünie,’ riep Debora blij uit. ‘Blijft ze ook logeren?’

‘Nee, Emma vertrekt vanavond weer met de laatste trein naar Amsterdam. Ze moet nog leren voor haar laatste tentamen dat ze binnenkort heeft. Ze is bijna klaar.’

‘Is ze dan meester in de rechten?’ vroeg Debora eerbiedig.

‘Ja, liefje, en daar lopen er duizenden van rond,’ zei Vincent die van relativeren hield.

‘Zeg, als jullie nou een boek nemen of iets anders willen doen, dan neem ik even de afwas voor mijn rekening,’ stelde Bernice na het eten voor.

‘Zal ik je helpen met afdrogen?’ vroeg Debora.

‘Ik heb een veel beter idee: als jij een uurtje gaat liggen, dan doen Debora en ik de afwas wel,’ kwam Fanny.

Nee hè, dacht Debora kribbig, waarom moest Fanny nu haar plannetje bederven? Debora wilde graag even alleen zijn met Bernice. Dan zou ze heel voorzichtig vragen naar die geheimzinnige oom Eduard die beslist het een en ander op zijn kerfstok had, anders was Bernice niet zo over haar toeren geweest.

‘Welnee, Fan, je hebt het normaal al druk genoeg. Debora en ik werken die afwas samen wel weg. Neem jij nu maar een leuk boek,’ zei Bernice tot grote opluchting van Debora.

‘Moet ik echt niet helpen? Ik wil best afwassen, hoor,’ bood Fanny nogmaals aan.

‘Nee, het hoeft echt niet. Ik ga ’s middags nooit meer naar bed.’

‘Zou ik maar wel doen,’ raadde Fanny haar aan. ‘Je hoeft je heus niet flinker voor te doen dan je bent.’

Bernice haalde haar schouders op en lachte naar Debora.

Even later stonden ze samen in de keuken.

‘Bernie,’ begon Debora.

Bernice liet haar handen in het afwaswater rusten. Ze draaide haar hoofd naar Debora toe. ‘Jij wilt weten wie mijn vader was,’ zei ze rustig.

‘Ja, maar alleen als jij je er niet te veel over opwindt, want dat wil ik niet. Zal je Fanny horen.’

‘Ben je soms bang voor Fanny?’ vroeg Bernice een beetje plagend.

‘Nee, maar soms kan ze wel wat streng zijn.’

Bernice glimlachte. Toen werd haar gezicht weer ernstig. Langzaam begon ze een kopje af te wassen. ‘Wat kun jij je nog herinneren van de oorlog?’ vroeg ze toen.

‘Toevallig hebben Fanny en ik het vanmorgen daar ook over gehad. Ik kan me niet zoveel van die tijd herinneren. Alleen het gevoel... Dat het heel gezellig was. En dat opa mij vaak ’s avonds naar bed bracht en me voorlas. Soms was dat een gedicht. Ik herinner me er nog eentje.

Nacht is niet boos...

Als hij komt, de nacht,

*maakt bij de hemel open
en vele sterretjes komen
op gouden voetjes geslopen...'*

Er klonk een zangerige toon door in de stem van Debora. 'Mooi, hè,' zei ze toen.

Bernice knikte. Er zat een brok in haar keel. Oom Antheun... Fanny had het maar wat getroffen met haar vader.

'Ik herinner me ook nog dat ik Teddy heette. Rare naam eigenlijk. En dat Alex bij ons kwam. Zie je wel, ik weet alleen nog maar de leuke dingen.'

'Bofkont,' zei Bernice.

'Maar nu jij, of vind je het erg vervelend om over die tijd te praten?' vroeg Debora.

'Valt wel mee. Wij hadden ook nog wel leuke dingen in de oorlog. Ik kon altijd heel erg lachen met Fien, onze huishoudster en Marie, haar vriendin die naast ons woont. Marie heeft zo'n hekel aan autoriteit. Ze is allergisch voor de kerk en vooral voor het koninklijk huis. Noem alleen maar de naam van prinses Wilhelmina en ze brandt los. 'Zit daar in Londen een beetje dapper te zijn,' begint ze dan!' Bernice zweeg even. 'Maar dat wil je natuurlijk niet weten,' ging ze verder. 'Je wilt horen wat er met mijn vader aan de hand was. Mijn vader...' Bernice haalde diep adem. 'Mijn vader deugde niet, Deb. Volgens Fanny was hij ziek, maar daarover heb ik eerlijk gezegd mijn twijfels. Hij was gewoon... nou ja... slecht. Vreselijk om dat van je eigen vader te moeten zeggen, maar het is nu eenmaal zo. Vanaf de eerste dag dat hij met mijn moeder getrouwd was, bedroog hij haar. Toen ik werd geboren, had hij al een dochter bij een ander. En midden in de oorlog...' Bernice zuchtte. Ze gooide de laatste messen en vorken op het afdruiprek. 'Mijn vader ontmoette in Amsterdam een joods meisje dat moest vluchten voor de Duitsers. Er werd op dat moment een razzia gehouden. Hij nam haar mee naar huis. Ze mocht niet bij ons wonen. Hij zei dat ze ons in gevaar zou brengen. Het was namelijk bloedlink om joodse mensen te laten onderduiken. Als ze je snapten, werd je opgepakt en weggevoerd naar een concentratiekamp of erger: je kwam voor het vuurpeloton.'

‘Waar moest dat meisje dan wonen?’

‘Ze kwam bij Marie die toen als huishoudster bij de oude mevrouw Busket in dienst was. Die was voor de duivel en zijn grootje niet bang. Mijn vader had ook een sleutel van mevrouw Buskets huis. Een heel lange tijd ging hij in de nacht naar dat meisje toe. Dan moest ze met hem... nou ja, je weet wel, met hem naar bed. Hij dreigde haar aan te geven bij de Duitsers als ze ook maar iemand durfde te vertellen wat hij met haar deed.’

‘Wat vreselijk.’ Met grote ogen keek Debora Bernice aan. Wat een weerzinwekkende kerel was die oom Eduard geweest. En wat afschuwelijk voor Bernice om zo’n vader te hebben.

‘Ze kon nergens naartoe, omdat mijn vader haar persoonsbewijs had weggegooid.’

Het bleef even stil.

‘En toen?’ vroeg Debora fluisterend.

‘Marie merkte het en later kwam mijn moeder er ook achter. Samen hebben ze het meisje daar weggehaald.’

‘En waar ging die toen naartoe?’

Bernice aarzelde. ‘Toen ging ze naar jullie toe,’ zei ze langzaam.

‘Naar ons?’ Debora was stomverbaasd. Ze dacht diep na. ‘Wie...? O, nee toch, niet... Judith? Was dat joodse meisje Judith?’ Ongelooft klonk door in haar stem.

Bernice knikte.

Het bleef een lange tijd stil.

‘Wat deed je vader toen hij erachter kwam?’

‘Toen hij erachter kwam...’ Bernice zweeg. Het leek wel of ze even in elkaar kromp. ‘Midden in de nacht verliet hij het huis en ging op weg naar de SD die op dat moment een groot feest hield in een school. Mijn vader wilde waarschijnlijk iedereen aangeven, maar hij kwam niet ver. Je moet weten dat er in die tijd geen straatverlichting was. Alles moest donker zijn om de overvliegende Engelse vliegtuigen op een dwaalspoor te brengen. Het was winter. Er lag ijs in de grachten, maar niet zo veel. Mijn vader is waarschijnlijk gestruikeld of hij liep regelrecht de gracht in. Niemand heeft hem horen schreeuwen, omdat er zoveel lawaai werd gemaakt in die school. Hij is onder het ijs geschoten en verdronken.’

‘O Bernice.’

‘Hij hield niet van mij,’ zei Bernice toen stil. ‘Hij heeft nooit van mij gehouden.’

Dat zou ik nou helemaal niet erg vinden, dacht Debora. Zo’n vreselijke man!

Bernice maakte het aanrecht schoon en borg het afdruiprek op in het gootsteenkastje. ‘Maar gelukkig kregen we een heel leuke vader ervoor terug.’ Ze glimlachte.

‘Oom Gijsbert.’

‘Ja, lievere en betrouwbaarder man ken ik niet. Hij is mijn vader niet, maar hij voelt wel echt als mijn vader.’

‘Net zoals opa en oma Gerlach. Ze zijn niet mijn echte grootouders, maar het voelt wel zo.’

‘Wij begrijpen elkaar,’ merkte Bernice glimlachend op. ‘Kom, we moeten naar de kamer. Fanny zal niet weten waar we blijven. Laten we afspreken dat we vandaag alleen nog maar over leuke dingen praten.’

Daar was Debora het volledig mee eens. Natuurlijk had ze zelf ook nog een paar vragen over haar eigen familie. Misschien dat Bernice iets meer wist. Die had tenminste de hele oorlog bewust meege maakt, maar dat kwam vanavond wel.

Emma van Boulogne, het jongste zusje van Bernice, liep door het centrum van Haarlem. Ze keek om zich heen. Ze vond Haarlem een leuk stadje waar alles in een lagere versnelling gebeurde dan in Amsterdam, de stad waar ze woonde en studeerde. En ze hoefde in Haarlem niet op haar hoede te zijn. Haar gezicht vertrok even. Vreselijk, ze had er vannacht niet van kunnen slapen. Hè, nou even niet aan denken. Ze schudde onwillekeurig haar hoofd en liep toen snel de Grote Markt op. Daar waren de Vishal, het stadhuis en de imposante Sint-Bavokerk. Haar ogen begonnen te glanzen. De ranke kruistoren met de sierlijke kroon stak zilverkleurig af tegen de blauwe hemel. Het zonlicht deed de blauwe daken glanzen. Langzaam liep ze door. Met bewondering keek ze naar de huizen met de oude gevels. Wat hadden die vroegere bouwmeesters toch een groot gevoel gehad voor kwaliteit. In deze omgeving kon ze uren door-

brengen. Het liefst was ze even de kerk binnengegaan, maar daar was nu geen tijd voor. Jammer. De laatste keer dat ze deze kerk bezocht, was er een organist geweest met een leerling die vóór had moeten spelen op het prachtige orgel. Dat noemde Emma nu geluk hebben. Maar geluk bestond ook uit een bezoek aan haar familie. Heerlijk, een dag niet studeren, alleen maar mensen zien van wie je hield; met wie je uitbundig kon lachen en soms, in bepaalde gevallen, ook kon huilen.

De schemering viel in. Je kon duidelijk merken dat het herfst werd. De temperatuur ging 's avonds sneller omlaag. Binnenkort gingen de kachels weer aan.

‘Zeg, zullen we wat kaarsen aansteken?’ vroeg Emma. ‘Dat vind ik toch altijd zo romantisch en gezellig.’

Debora zat diep weggedoken in het hoekje van de bank. Ze had een dunne deken van Bernice gekregen en had die stevig om zich heen getrokken. Wat lag ze heerlijk. En wat had ze het vreselijk goed met haar familie getroffen. Nou ja, haar familie... Ze ging rechter zitten.

‘Ik heb een vraag,’ zei ze.

‘Brand maar los,’ merkte Emma vrolijk op.

‘Ik heb natuurlijk jullie wel en daar ben ik ook erg blij mee, maar ik zou zo graag weten wie mijn echte familie is en waar die vandaan komt. Fanny heeft me alles verteld van mijn vader en moeder, maar ik heb natuurlijk ook nog andere familie gehad. Allereerst oom Philip, maar ik zou zo graag willen weten wie mijn grootouders waren en waar ze woonden. Ik weet alleen niet waar ik ze moet gaan zoeken...’

‘Waar wij moeten gaan zoeken,’ verbeterde Emma haar snel.

‘Wij?’

‘Ja, wij. Je gaat heus niet alleen op zoek. Wij helpen mee. En als jij naar Duitsland wilt gaan om je grootouders te zoeken, ga ik met je mee. Ik ben bijna klaar met mijn studie. Als ik mijn bul heb, ben ik vrij.’

‘O Emma, wat vind ik dat hartstikke lief. Heel hartelijk bedankt,’ zei Debora opgelucht. ‘Maar waar moeten we beginnen met zoeken?’

‘Ik denk dat je eerst eens met mijn vader moet praten, Deb. Jouw

ouders waren bevriend met Gijsbert. Hij was ook hun notaris. Hij weet vast wel waar je grootouders woonden. Je moet maar zo snel mogelijk met hem praten,' merkte Bernice op.

'Ja, Engel weet van de hoed en de rand. Die is toch zo'n slimmerd,' viel Emma haar zuster bij. Haar tweede vader werd steevast door haar Engel genoemd.

'Hoe gaat het eigenlijk met Ollie en Laurien? Vinden ze het nog steeds leuk in Amerika? Ze zaten toch in San Francisco?' wilde Fanny weten.

'Ze wonen op de campus van de universiteit. Ollie vindt het er geweldig, maar of Laurien het er zo leuk vindt... Mam zegt dat ze heimwee heeft,' antwoordde Bernice. 'Dat kan ze merken uit de brieven, zegt ze. Nou, brieven, een dun velletje luchtpost, veel meer is het niet. Gelukkig zouden ze maar twee jaar daar blijven en dan komen ze weer terug, tenminste, dat was de bedoeling.'

'Je moeder kijkt er vast naar uit,' veronderstelde Fanny lachend.

'O, het liefst had ze ze morgen al thuis. Mam vindt het maar niets dat een van haar kinderen in het buitenland is.'

'Twee van haar kinderen,' merkte Debora scherp op. Ze had altijd een beetje te doen met Laurien die helemaal geen familie meer had. Arme Laurien... Ze moesten maar zorgen dat Laurien zich heel welkom zou voelen in de rest van de familie.

Emma zat wat stilletjes voor zich uit te staren.

'Hé Em, is er iets? Je bent zo stil,' zei Fanny. Het was niets voor Emma om zo teruggetrokken te zijn. Meestal was ze het middelpunt van een gezelschap en had ze babbels voor twee. Waarom keek ze zo bedrukt?

Emma haalde haar schouders op.

'Gisteravond...' Ze zuchtte. 'Ik moest een boek ophalen bij iemand die dicht bij het Oudekerksplein woont.'

'Je bent daar toch niet in je eentje naartoe gegaan?' vroeg Vincent. Zijn stem klonk scherp.

Emma knikte.

'Ben je helemaal gek geworden, Em! Wie haalt het nu in zijn hoofd om daar 's avonds als meisje alleen te lopen!' viel Bernice haar man bij. 'Je weet toch wel wat voor buurt dat is?'

Emma haalde haar schouders op. ‘Die mensen doen je niets, hoor en het politiebureau is vlakbij. Trouwens, er liep bijna niemand op straat. Het mistte.’

‘Laat mams dit maar niet horen,’ waarschuwde Bernice. Emma was af en toe vreselijk onverantwoordelijk, vond ze.

‘Ik was ook niet van plan haar iets te vertellen, maar jullie vroegen er toch zelf naar?’ merkte Emma verdedigend op.

‘Ga verder,’ zei Bernice.

‘Plotseling liep Pim Kanter achter me. Hij was me gevolgd.’ Emma zweeg even. ‘De laatste tijd volgt hij me steeds.’

‘Wie is Pim Kanter eigenlijk?’ vroeg Debora voorzichtig.

‘Pim was een vriendje van me toen ik een jaar of tien was,’ legde Emma uit. ‘Vroeger was hij een leuk joch. Wel heel stil, maar dat kwam vooral door die afschuwelijke vader. Die had losse handjes. Pim en zijn broertjes kregen om het minste of geringste een pak slaag.’

‘Die man was toch de assistent van oom Gijsbert die hem ook verraden heeft?’ vroeg Fanny.

Bernice knikte.

Het duizelde Debora. ‘Verraden?’ riep ze uit.

‘Dat verhaal vertel ik je later wel,’ zei Fanny snel. Ze moesten niet te ver van hun onderwerp afdwalen. Er was iets met Emma en dat jeugd vriendje aan de hand, maar wat?

‘Pim was vroeger heel anders, aardig, gevoelig. Ik begrijp werkelijk niet dat een mens zo kan veranderen. Hij leek op zijn moeder. Nu is hij sprekend zijn vader: net zo opschepperig en poenerig. Samen met zijn vader heeft hij een makelaarskantoor. Snappen jullie dat nou? Die vader heeft eerst een lange tijd gevangengezeten en ook zijn moeder, dat arme mens, is geïnterneerd geweest, terwijl Pim en zijn zusjes werden ondergebracht bij een tante. Alles was van hen afgepakt. Ze hadden werkelijk niets meer, geen geld, geen huis, niets. En nu bezitten ze geld en huizen. Waar komt dat geld dan vandaan? Ik begrijp er niets van,’ zei Emma.

‘Waarschijnlijk heeft die vader toch nog een appeltje voor de dorst achter de hand gehouden,’ opperde Vincent. ‘Er is zoveel gestolen in de oorlog, vooral van joden. Hoeveel schilderijen en sieraden zijn er

niet achterovergedrukt? En niemand weet waar dat spul is gebleven.’
‘Wat vreselijk oneerlijk,’ zei Debora. ‘Waarom ga je niet naar de politie, Emma, om te vertellen wat voor dieven die jongen en zijn vader zijn?’

‘Nou, jongen... Pim ziet er heel ouwelijk uit. Hij lijkt wel tien jaar ouder,’ zei Emma. ‘Ik heb jammer genoeg geen bewijzen en ik weet zeker dat de vader van Pim heel slim te werk is gegaan. Die had altijd zijn zaakjes heel goed voor elkaar.’

‘Maar wat heb jij nu nog met Pim Kanter te maken?’ wilde Fanny weten.

‘Ik kwam hem de laatste tijd regelmatig tegen. Dan wilde hij dat ik met hem uitging, naar de film of naar een concert. Dat wilde ik niet. Hij werd dan vreselijk opdringerig. Een paar dagen geleden keek ik ’s avonds naar buiten. Toen zag ik hem staan onder de bomen aan de overkant van de straat. Hij was een sigaret aan het roken.’ Emma huiverde.

‘Waarom heb je de politie niet gebeld?’ vroeg Bernice.

‘En wat moest ik dan zeggen? Er staat een man voor mijn raam? Ja zeg, ze zien me aankomen. Gisteravond...’ Emma zweeg, ze slikte even.

‘Ja, wat gebeurde er nu gisteravond? Pim Kanter stond opeens achter je en wat toen?’ Bernice keek haar zusje bezorgd aan.

‘Hij greep me vast, nou ja, hij legde zijn handen op mijn schouders zodat ik niet weg kon lopen. Hij zei dat hij met me uit wilde en dat we bij elkaar hoorden.’

‘Is die jongen helemaal getikt!?’ riep Bernice uit. ‘En wat zei je toen?’

‘Dat ik dat niet wilde, maar hij wilde me niet laten gaan. Gelukkig werd zijn aandacht even afgeleid en kon ik me losmaken. Ik zag een deur openstaan en rende het huis binnen. Het bleek een huis te zijn van het Leger des Heils.’

‘Dus het Leger heeft je gered,’ zei Vincent lachend.

Emma knikte. ‘Er sprak een vrouw, vast een die van wanten weet. De vrouw die naast me zat, noemde haar ‘de majoor’. Haar stem klonk behoorlijk respectvol.’

‘Daarmee bedoelde ze vast en zeker majoor Bosshardt!’ riep Vincent

uit. ‘Een geweldige vrouw, zonder poeha, heel gewoon. Helpt waar ze kan.’

‘En ik weet nu ook wat ik na mijn studie wil doen. Andere meisjes gaan voor een jaar naar Israël, werken in een kibboets, maar ik ga naar het Leger des Heils. Misschien kunnen ze me daar gebruiken.’

‘Emma Nightingale, jij verandert ook nooit,’ merkte Bernice hoofdschuddend op.

‘Dat hoeft toch ook niet?’ vroeg Emma. ‘Ik kan er nu eenmaal niet tegen als mensen bedroefd zijn of ziek of iets dergelijks. Dan moet ik ze helpen, want anders voel ik me schuldig. Ik moet, Bernie.’

‘Maar je kunt niet het leed van de hele wereld op je schouders nemen, Em,’ merkte Fanny op.

‘Maar wel een klein stukje,’ vond Emma beslist. Er verscheen ineens een melancholieke trek op haar gezicht. ‘Arme Pim,’ mompelde ze. ‘Arme Pim? Hoezo, arme Pim? Wat is er met je aan de hand? Soms begrijp ik niets van je, Emma van Boulogne!’ riep Bernice uit.

‘Zou jij het leuk vinden om zo’n jeugd te hebben? Wij weten toch niet wat er precies is gebeurd waardoor hij zo veranderd is? Natuurlijk vind ik hem nu niet leuk meer, maar ik heb toch wel medelijden met hem,’ antwoordde Emma.

‘Volkomen getikt,’ zei Bernice en haalde haar schouders op, maar Fanny begreep haar jongste nichtje. Met een warm gevoel keek ze naar Emma en ze begreep absoluut niet dat Eduard van Boulogne zo’n dochter had voortgebracht.

‘Maak het vanavond maar niet te laat. Wil ik je anders even wegbrengen?’ vroeg Vincent later op de avond.

‘Ach, welnee. Ik neem gewoon de laatste trein. Er lopen altijd mensen op straat om die tijd. Zo bang ben ik ook weer niet,’ antwoordde Emma.

Maar ze deed zich flinker voor dan ze was.

DRIE STERKE VROUWEN – DRIE LEVENS – DRIE BESLISSINGEN!

November 1956. De Hongaarse opstand is uitgebroken.

Emma van Boulogne, de dochter van Jantine, ontmoet Imre Arvay, een pianist die tijdens de Hongaarse opstand naar Holland is gevlucht. Emma komt door deze ontmoeting in de problemen.

Haar geadopteerde nichtje Debora Gerlach gaat op zoek naar de familie van haar verdwenen Joodse ouders. Ze komt David Weiszman tegen, die haar familie heeft gekend en natuurlijk wil Debora alles van hem horen! Maar is dat wel zo verstandig?

Terug uit San Francisco, gaan Laurien en Olivier van Boulogne bij de ouders van Olivier inwonen. Laurien van Boulogne komt in zwaar weer terecht. Haar huwelijk met Olivier dreigt te stranden.

Zowel Emma als Debora en Laurien komen voor keuzes te staan die hun toekomst ingrijpend zullen bepalen.

Herfstsonate is het slotdeel van de saga. Eerder verschenen *Het lied van het leven*, *Melodie der herinnering* en *Prelude in springtij*.

De zussen Margreet en Reina Crispijn schreven deze boeiende familiekroniek over het leven van de families Gerlach en Van Boulogne. De auteurs schreven ook los van elkaar al meerdere romans.

NUR 301

ISBN 978-90-5977-422-3

9 789059 774223

Zomer & Keuning

www.kok.nl